715) ve Ziriklî'nin mev'izaya dair olduğunu söylediği (*el-Aʿlâm*, IV, 266) eser büyük bir ihtimalle *el-Vaṣıyyetü'l-Hereviyye*'dir. Yine Kâtib Çelebi'nin kaydettiği (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 964) *Ziyârâtü'ş-Şâm*, *Kitâbü'l-İşârât*'ın ilk bölümü olmalıdır. *Kitâbü'l-Uṣûl* adlı eser ise sadece *Hediyyetü'l-ʿârifîn*'de zikredilmektedir (I, 705).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Müstevfî, *Târîḫu Erbil* (nşr. Sâmi es-Sakkâr), Bağdad 1980, I, 151-155; Münzirî, *et-Tekmile*, II, 315-316; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 346-348; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1957-60, III, 224-225; Ebü'l-Fidâ, *el-Muḫtaṣar*, III, 122; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevâd), Beyrut 1406/1986, s. 202-203; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XXII, 56-57; a.mlf., *Târîḫu'l-İslâm: sene 611-620*, s. 79-80; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muḫtaṣar fî aḫbâri'l-beşer*, Kahire 1285, II, 132; Safedî, *el-Vâfî*, XII, 13; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 22; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 715; II, 964, 1827; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, V, 49; Kâmil el-Bâlî el-Halebî, *Nehrü'ẕ-ẕeheb fî târîḫi Ḥaleb* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – Şevki Şa's), Halep 1345/1926, II, 293; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 603; Râgıb et-Tabbâh, *İʿlâmü'n-nübelâ' bi-târîḫi Ḥalebe'ş-şehbâ'*, Halep 1342/1924, II, 226-227; Brockelmann, *GAL*, I, 629-630; *Suppl.*, I, 879; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 705; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, IV, 266; Kehhâle, *Muʿcemü'l-mü'ellifîn*, VII, 47; a.mlf., *Muʿcemü muṣannifi'l-kütübi'l-ʿArabiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 337-338; I. Krachkovsky, *Târîḫu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-ʿArabî* (nşr. Selâhaddin Osman Hâşim), Moskova 1957, s. 320-322; Zekî M. Hasan, *er-Raḥḥâletü'l-müslimûn fi'l-ʿuṣûri'l-vüsṭâ*, Beyrut 1401/1981, s. 89-93; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḫṭûṭâti'l-ʿArabiyye fî mektebâti Türkiyye*, Beyrut 1402/1982, III, 53-54; İbrâhim es-Sâmerrâî, "Kitâbü't-Teẕkireti'l-Hereviyye fi'l-ḥiyeli'l-ḥarbiyye li-ʿAlî b. Ebî Bekr el-Herevî", *ʿÂlemü'l-kütüb*, XV/1, Riyad 1414/1994, s. 78-83; J. Sourdel-Thomine, "al-Harawi al-

ABDULLAH-ı ENSÂRÎ

bk. **HEREVÎ, Hâce Abdullah**

Mutasavvıf şair ve âlim.

HEREVÎ, Hâce Abdullah
(خواجه عبدالله الهروى)

Ebû İsmâîl Abdullāh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089)

Mutasavvıf şair ve âlim.

2 Şâban 396'da (4 Mayıs 1006) Herat'ın eski kalesi Kûhendiz'de doğdu ve burada yaşadı. "Pîr-i Herât, pîr-i tarîkat, şeyhülislâm, şeyhu'l-Horasân, şeyhüşşüyûh, nâsırü's-sünne, zeynü'l-ulemâ" gibi unvanlarla anılır. Soyu, sahâbeden Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin oğlu Mett'e ulaşır. Met 31 (652) yılında Ahnef b. Kays kumandasında Horasan'a yapılan bir sefere katılmış ve Herat'a yerleşmişti. Herevî'nin babası Ebû Mansûr Muhammed b. Ali Herat'ta doğmuş ve dindar bir çevrede yetişmişti. Esnaflık yapmakla birlikte âlimlerin sohbet meclislerine katılır, vaazlarını dinlerdi. Daha sonra gittiği Belh'te Ebü'l-Muzaffer Habbâl et-Tirmizî'nin, onun vefatından sonra da Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf anlayışına bağlı bir sûfî olan Şerîf Hamza Akīlî'nin sohbetlerine katılmıştı. Ebû Mansûr'un pîrleri canlılara eziyet etmemeye özen gösterirlerdi. Onların, başka birine gider de onu rahatsız eder diye üzerlerine konan sinekleri bile kovmadıkları, hatta akrebe bile dokunmadıkları rivayet edilir. Herevî'nin kaydettiğine göre aynı anlayışı sürdüren babası bunun abdalların mezhebi olduğunu söylerdi. Ebû Mansûr bir süre sonra dükkânını kapatıp inzivaya çekildi, ardından her şeyini terkederek mürşidi Şerîf Hamza'nın bulunduğu Belh'e gitti ve 430'da (1039) vefat edinceye kadar burada yaşadı.

Herevî ilk öğrenimine Mâlînî Medresesi'nde başladı. Dokuz yaşına girdiğinde Kadı Ebû Mansûr el-Ezdî, Ebü'l-Fazl el-Cârûdî gibi âlimlerin derslerini takip ederek hadis yazmaya başlamıştı. Herevî 300 âlimden hadis tahsil ettiğini, ancak hadis ilminde üstadının Ebü'l-Fazl el-Cârûdî olduğunu belirtir (Arberry, s. 63). On dört yaşına geldiğinde vaaz verecek kadar bilgi sahibi olan Herevî okumaya düşkünlüğünü anlatırken gece gündüz ders çalıştığını, yemek yemeye bile vakti olmadığı için kendisini annesinin yedirip içirdiğini söyler. Medreseye devam ederken 70.000 beyit Arapça şiir ezberlediği yolundaki rivayetler güçlü bir hâfızası olduğuna işaret eder. 300.000 hadisi senetleriyle birlikte ezberlediği bizzat kendisinden rivayet edilirse de Zehebî'nin kaydettiği ve 12.000 hadis ezberlediğine dair yine kendisinden nakledilen rivayet (*Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 509) daha inandırıcı görünmektedir.

417 (1026) yılında fıkıh ve hadis dersleri almak, şeyhlerle görüşüp sohbetlerine katılmak için Nîşâbur'a giden Herevî (İbn Receb, I, 61) burada tefsir âlimi Ebû Nasr Mansûr Ahmed, Ebû Saîd es-Sayrafî, Ebü'l-Hasan Ahmed es-Sâlifî gibi âlimlerin derslerine devam etti; ayrıca Nâsır el-Mervezî ve Ebû Abdullah İbn Bâkûye eş-Şîrâzî'nin derslerinde bulundu. Ancak Ebû İshak el-İsferâyînî, Rüknülislâm el-Cüveynî, İsmâil es-Sâbûnî gibi âlimlerle Eş'arî oldukları gerekçesiyle görüşmedi; hatta yine Eş'arî olduğu için Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi ünlü bir mutasavvıfın meclisine de gitmedi. Aynı yıl Herat'a dönen Herevî Şeyh Amû'nun tekkesine devam etmeye başladı.

Şeyh Amû, çeşitli merkezleri dolaşarak başta Cüneyd-i Bağdâdî'nin halifeleri olmak üzere pek çok kişiyle görüşmüş ünlü bir sûfî idi. Herat'ta yolcular ve yoksullar için inşa ettirdiği bir imarethânesi vardı. Herevî'ye bir baba gibi davranmış, ona gezdiği yerlerde görüştüğü şeyhlere ve menkıbelerine dair geniş açıklamalarda bulunmuş, maddî bakımdan da kendisine destek olmuştu. Herevî *Ṭabaḳāt*'ında sık sık Amû'dan söz eder. Câmî'nin bildirdiğine göre tasavvufun âdâb ve erkânını da ondan öğrenmiştir (Arberry, s. 71).

Herevî, aslen Sicistanlı olup Herat'ta oturan meşhur vâiz ve âlim Yahyâ b. Ammâr eş-Şeybânî'den hadis ve tefsir dersleri aldı. Yahyâ b. Ammâr Herevî'yi takdir etmiş, onun ileride büyük bir âlim olacağını söylemiş ve ölüm döşeğinde iken yerine onun vaaz vermesini vasiyet etmişti. Herevî de, "Yahyâ b. Ammâr'ı görmemiş olsaydım vaaz etme ve tefsir dersi verme cesaretini kendimde bulamazdım" demiştir (*a.g.e.*, s. 63, 64). Yahyâ b. Ammâr vefat edince Herevî vasiyeti uyarınca onun yerine geçip ders verdi.

Abdülcebbâr b. Muhammed el-Cerrâhî'den Tirmizî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'ini okuyan Herevî, hadislerle ilgili açıklamalar sebebiyle bu eseri ancak ihtisas sahiplerinin faydalanabileceği Buhârî ve Müslim'in aynı adı taşıyan eserlerine tercih etmişti (Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 513). İbn Mencûye ve Karrâb gibi hadis hâfızlarından da faydalanan Herevî'nin Ahmed b. Hanbel'in itikadî görüşlerinin ateşli bir savunucusu olmasında hocalarından Ebû Abdullah et-Tâkī es-Sicistânî'nin büyük etkisi vardır. Ayrıca babası ve bazı hocaları da Hanbelî idi; ancak Sicistânî ile görüştükten sonra bu mezhebin katı ve tâvizsiz bir mensubu olmuştur.

423 (1032) yılında hac yolculuğuna çıkan Herevî Nîşâbur'dan sonra Bağdat'a gitti. Bağdat ulemâsıyla, bu arada Ebû Muhammed el-Hallâl ile görüştükten sonra yoluna devam etti. Ancak yol güvenliği bulunmadığından Horasanlı hacılarla geri döndü. Bu sırada Bistâm, Nîşâbur ve Tûs gibi şehirlere de uğradı. Ertesi yıl tekrar hac için yola çıktı. Nîşâbur'da İbn Bâkûye Tekkesi'nde ünlü sûfî Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr ile görüştü, Ebü'l-Abbas el-

Kassâb el-Âmülî'yi ziyaret etti. Bu yolculuk esnasındaki en önemli hadise, "tasavvuf yolunda mürşidim" dediği Ebü'l-Hasan el-Harakānî ile karşılaşması oldu. Herevî, yine yol güvenliğinin bulunmaması sebebiyle Rey'den geri dönmek zorunda kaldı. Rey'de hadis hâfızı ve Ehl-i sünnet'in önde gelen âlimi Ebû Hâtim b. Hâmûş ile görüştü. Sultan Mahmûd-ı Gaznevî Rey'i ele geçirince burasını Bâtınîler'den temizlemiş, Ebû Hâtim'den izin almayan hocaların vaaz ve ders vermelerini yasaklamıştı (Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 507). İbrâhim el-Havvâs'ın Rey'deki türbesini ziyaret ettikten sonra Herat'a dönen Herevî, daha önce Şeyh Amû'nun tekkesinde defalarca gördüğü Muhammed el-Kassâb ed-Dâmegānî'yi ziyaret etti ve ondan Ebü'l-Abbas el-Kassâb el-Âmülî hakkında bilgi aldı.

Herevî, 425 (1033) yılında İsmâil Çiştî ile Nübâzân'a (Nübâdân) gitti. Burada kaldığı kırk gün içinde birçok âlimin katıldığı toplantılarda Harakānî'den öğrendiği tasavvuf anlayışını açıklayarak bu âlimleri derinden etkiledi. Semâ meclislerinde semâ yaptı. Bu sırada kendisine verilen pek çok hediyeden sadece eski bir seccadeyi Herat'a götürdü.

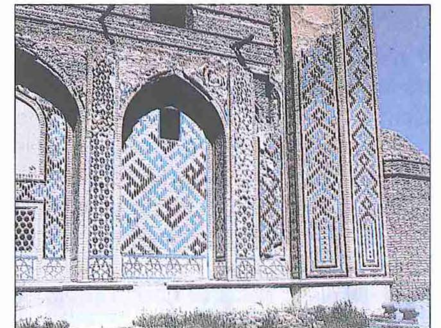
Herevî Herat'taki derslerinde şer'î ilimlere ağırlık vermeye ve özellikle hadis okutmaya başladı. 430'da (1039) babası Ebû Mansûr Belh'te vefat etti. Herevî aynı yıl, Mu'tezile ve Eş'arî âlimleri tarafından Mücessime'den olmak ve şeriatın sınırlarını aşmakla suçlanarak Gazneli Sultan Mesud'a şikâyet edildi. Fakat Herevî tutumunun doğruluğu konusunda hükümdarı ikna ederek onun döneminde rahat bir hayat yaşadı. Herat'ta Gazneliler'in hâkimiyeti sona erip Selçuklu döneminin başlaması üzerine bazı kelâm ve fıkıh âlimleri sohbet meclislerini engelleyince Şekîvân'a gitmek zorunda kalan Herevî, bir süre sonra geri dönerek daha önce başladığı Kur'an tefsiri çalışmasına devam etti. Kur'an'ı tefsir ederken bid'atçı saydığı mezhepleri, özellikle Mu'tezile'yi ve Eş'arîler'i eleştirdi; müteşâbih âyetleri te'vil edenlere şiddetle çattı. Eleştirdiği ulemânın şikâyeti üzerine 438 (1046) yılında tutuklanarak Herat yakınında bulunan Bûşenc'de hapsedildi. Ertesi yıl hapisten çıktıktan sonra Herat'a döndü ve Kur'an'ı yeni baştan tefsir etmeye girişti. Bu sırada her türlü maddî ihtiyacını karşılayan Şeyh Amû ölünce geçim sıkıntısı çekmeye başladı.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in veziri Ebû Nasr'ın Mu'tezilî olması ve Eş'arî âlimlerini baskı altında tutması Herevî'yi de psikolojik olarak rahatlattı. Bu durumdan faydalanarak Kur'an tefsiri ve vaaz etme faaliyetlerine hız verdi. Herat Kadısı Saîd b. Yesâr da kendisine büyük bir saygı gösteriyor, ihtiyaçlarını karşılıyordu. Gazneliler'le mücadele eden Alparslan Herat'a gelince muhalifleri Herevî'yi ona şikâyet ettilerse de bir sonuç alamadılar. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Ebû Nasr'ın yerine Nizâmülmülk'ün vezir olması (456/1064) ve Eş'arî âlimlerine uygulanan baskılara son verilmesi üzerine Herevî tekrar sıkıntılı günler yaşamaya başladı. Şâfiîler ve Hanefîler onu yeni vezire şikâyet ettiler. Muhalifleriyle yaptığı bir tartışmadan galip çıkmasına rağmen aleyhindeki suçlamaların arkası kesilmedi. Ulemâ onu tekrar Nizâmülmülk'e şikâyet etti ve tedbir alınmaması halinde kamu düzeninin bozulabileceği uyarısında bulundu. Bunun üzerine Herevî Nizâmülmülk'ün emriyle Herat'tan Belh'e sürüldü (458/1066). Aynı yılın sonunda sürgün hayatı bitince Herat'a döndü. Alparslan, 459'da (1067) kendisine isyan eden Kara Aslan'ı cezalandırmak için veziri Nizâmülmülk'le birlikte Herat'a uğradığında muhalifleri yine Herevî'yi vezire şikâyet ettiler. Ancak Herevî, Nizâmülmülk'ün huzurunda yapılan tartışmada haklılığını ispatladı. Çeşitli kaynakların kaydettiği bir rivayete göre muhalifleri, seccadesinin altına bakırdan küçük bir put koyup onun Mücessime'den olduğunu ispatlamaya bile kalkıştılar. Fakat yapılan soruşturmada bunun bir komplo olduğu anlaşılınca Herevî'nin sultan nezdindeki itibarı arttı (Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 512; İbn Receb, s. 55). 462'de (1070) Halife Kāim-Biemrillâh, Nizâmülmülk'ün aracılığıyla kıymetli hediyeler göndererek Herevî'yi ödüllendirdi. Bundan sonra şöhreti daha da artan Herevî refah içinde yaşadı; Herat'ta vaaz etmeye, tefsir dersleri vermeye ve eser yazmaya devam etti.

Herevî, 473 (1080) yılında görme duyusunu kısmen kaybetmesine rağmen Ebü'l-Vakt Abdülevvel es-Siczî, Ebü'l-Feth Abdülmelik el-Kerruhî ve Muhammed es-Saydalânî gibi talebelerinin yardımıyla ilmî faaliyetlerini aksatmadan sürdürdü. Hatta bundan sonraki yılları daha verimli oldu. Öğrencilerinin isteği üzerine *Ṣad Meydân* adlı eserini genişleterek 475'te (1082) *Menâzilü's-sâ'irîn*'i, ardından da *Ẕemmü'l-kelâm* adlı eserini telif etti. 476'da (1083) Halife Kāim-Biemrillâh Herevî'ye "şeyhülislâm" ve "şeyhüşşüyûh" unvanlarını tevcih etti. Herevî, *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye* adlı eserinde gerekli gördüğü düzeltme ve ilâveleri yaptıktan sonra 478'de (1085) esmâ-i hüsnâyı şerhetmeye başladı. Aynı yıl bir kelâm âlimiyle yaptığı tartışmada onu şiddetli bir şekilde eleştirmesi, ardından da müridlerinin bu âlimi dövüp evini yakmaları üzerine olaydan sorumlu tutularak Herat'tan çıkarıldı. Daha sonra gittiği Bûşenc kasabasından da sürüldü. Nîşâbur ve Merv yoluyla Âmül'e gittiği zaman Belh'e gönderilmesi için Nizâmülmülk'ten tâlimat geldi. Bir süre Belh'te ikamet eden Herevî'nin daha sonra Herat yakınlarındaki Merverrûz'a gitmesine izin verildi. Burada hadis âlimi İmam Ferrâ el-Begavî tarafından karşılandı. 480 (1087) yılında Herat'a dönmesine müsaade edilince yarım bıraktığı tefsirini hızla tamamlamaya çalıştı. Ancak Sâd sûresinin 67. âyetine kadar gelebildi. 22 Zilhicce 481'de (8 Mart 1089) vefat etti. Herat'a 5 km. uzaklıkta bulunan Gazürgâh'ta defnedilen Herevî'nin türbesi Selçuklular zamanında inşa edilmiş, daha sonra Gurlular döneminde Sultan Gıyâseddin Muhammed devrinde Emîr İzzeddin tarafından türbenin yanında bir medrese yaptırılmıştır. Bugünkü muhteşem türbeyi 829 (1426) yılında Şâhruh inşa ettirmiştir (Fikrî Selçûkī, s. 10-12). Herevî'nin Abdülhâdî ve Câbir adlı iki oğlunun kabri de aynı yerdedir.

Daha çok tasavvufî hüviyetiyle tanınan Herevî sûfîliğe ilgi duyan bir ailede yetişmişti. Babası Ebû Mansûr sûfîlerle ilişkisi bulunan dindar ve zâhid bir kişiydi, hayatının son yıllarını inzivada geçirmişti. Herevî de küçük yaşta sûfîlerle tanıştı ve onların yaşama tarzını benimsedi. Gezdiği yerlerde zamanın ünlü şeyhleriyle görüştü. Özellikle Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr ile

Hâce Abdullah Herevî'nin Herat yakınında Gazürgâh'taki türbesi – İran

Ebü'l-Hasan el-Harakānî gibi cezbeli ve coşkulu sûfîlerin etkisinde kaldı. Kendisi de onlar gibi şiir söyledi, semâ yaptı. Çağdaş müelliflerden Abdülkādir Mahmûd, Selef tarzı tasavvufun Herevî ile zirveye ulaştığını söyler (*el-Felsefetü'ṣ-ṣûfiyye fi'l-İslâm*, s. 107). Herevî'nin Selefî ve Hanbelî olduğu doğru olmakla beraber onu Selef tarzı bir tasavvufun temsilcisi saymak yanlıştır. Herevî'nin Hanbelî ve Selefî olması kelâm ilmine, kelâmcılara ve te'vile karşı çıkmasıyla ilgilidir. Bâyezîd-i Bistâmî, Hakîm et-Tirmizî, Zünnûn el-Mısrî, Ebü'l-Hasan el-Harakānî gibi fenâya büyük önem veren cezbeli sûfîlerin görüşünü benimseyen Herevî *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye*'de, Hallâc da dahil olmak üzere bütün sûfîlerden saygılı ifadelerle söz eder. Zehebî, onun *Menâzilü's-sâ'irîn*'de "Allah'tan başkasını görmeme" anlamında mahv ve fenâ haline işaret ettiğini söyler ve, "Bu eseri yazmasaydı daha iyi olurdu" dedikten sonra sahâbe ve tâbiînin bu tür tehlikeli görüşlere, vesveselere dalmadıklarını hatırlatır (*Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 510). Herevî'ye tasavvuf tarihi kaynaklarında Hereviyye veya Ensâriyye adıyla bir tarikat nisbet edilmekteyse de böyle bir tarikat hiçbir zaman teşekkül etmemiştir.

Ẕemmü'l-kelâm adlı eserinde kelâm ilmini eleştiren Herevî'ye göre vahye teslim olup ona uymak doğruyu bulabilmek için şarttır. İtikadî konularda tartışmaya girmek insanı haktan sapmaya ve neticede helâk olmaya götürür. Bundan dolayı Hz. Peygamber, geçmiş ümmetlerin yaşadığı tecrübeye dikkat çekerek kendi ümmetini bu konuda uyarmış ve bazı kişilerin dinî konuları tartışmak suretiyle müslümanlara zarar vermesinden büyük endişe duyduğunu söylemiştir. Şu halde itikadî konularda derin tartışmalara girişmekten kaçınmak gerekir. Başta bazı sahâbîlerle tabiîn olmak üzere müctehid âlimler kelâm ilmini eleştirip reddetmiş ve yaptıkları te'villerle ümmeti sapıklığa düşüren kelâmcılardan ilim öğrenmeyi bile câiz görmemişlerdir. Çünkü onların kaynağı zındıkların ve filozofların düşünceleridir.

Herevî'nin benimsediği itikadî görüşler ise şöyledir: Tevhid, naslarda Allah'a isnat edilen sıfatların ispat edilmesiyle gerçekleşir. Dolayısıyla sıfatların iptal edilmesi tevhide ulaşmayı engeller. Nitekim tâbiînden Sâbit el-Bennânî, Humeyd et-Tavîl'in sıfatlara dair nasları yorumlamak gerektiğini ima eden sözlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Naslarda Allah'a atfedilen sıfatlara göre O haydır, asla uyumaz, şahıstır ve nefsi vardır; zâtı gökte arşın üzerindedir; sınırlı bir varlıktır, bir yönde bulunur; sûret, nur, yed, vech, ayn, ısbaʿ, kadem, kelâm, semʿ, basar, hervele, nüzûl gibi sıfatları vardır. Kelâm sıfatı ve levh-i mahfûzda bulunan Kur'an mahlûk değildir. Allah mi'rac gecesinde Hz. Peygamber tarafından uyanıklık halinde "baş gözüyle" görülmüştür. Allah'ın sıfatlarını tartışma konusu yapmak yanlıştır, çünkü Resûl-i Ekrem Allah'ın zâtı hakkında düşünmeyi yasaklamıştır (*Kitâbü'l-Erbaʿîn fî delâ'ili't-tevḥîd*, s. 45-91). Herevî, bu görüşleriyle Selef âlimlerine uymakla birlikte onların teşbih ve tecsîmi reddeden fikirlerini zikretmeyi ihmal ettiği gibi teşbih ve tecsîmi andıran tabirler kullanmaktan da sakınmamıştır. Onun bazı rivayetlere dayanarak bütünüyle kelâm ilmine ve kelâmcılara yönelttiği eleştiriler aklî delillerle desteklenmiş değildir.

Herevî, Hanbelî mezhebine sıkı bağlılığı sebebiyle Mu'tezile ve Eş'ariyye kelâmcılarının yanı sıra kelâm usulünü kabul eden Hanefî ve Şâfiî fıkıh âlimlerini de şiddetle eleştirmiş, bu da onun Herat'tan birkaç defa sürülmesine sebep olmuştur. Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr ve Ebü'l-Hasan el-Harakānî gibi şathiyeleriyle ünlü sûfîlere hayran olmasına rağmen hadis ehli ve Selefîler tarafından saygı görmesinin sebebi, Ahmed b. Hanbel'in itikadî görüşlerini benimseyerek kelâmcılara şiddetle karşı çıkmasıdır. Muhaliflerinin aleyhinde konuşmaması için kılıçla tehdit edildiğini, fakat bu tehditlere boyun eğmediğini belirtir (İbn Receb, II, 54). Hanbelî mezhebinden başka diğer bütün mezhepleri eleştirmesi muhaliflerinin sayısını arttırmış, cesareti ve kararlı tutumu, inandıklarını kimseden çekinmeden söylemesi sebebiyle zaman zaman baskı altında tutulmuş, özellikle müteşâbih âyet ve hadislerin te'vil edilmesine karşı çıkmasından dolayı Mücessime ve Müşebbihe'den olmakla suçlanmıştır. Hadis sahasında geniş bilgiye sahip olan Herevî 300 âlimden hadis öğrendiğini, 12.000 hadisi senedleriyle ezbere bildiğini söyler. Zehebî bu hocalardan otuz birinin adını kaydeder ve onun hadis hâfızı olduğunu belirtir. Herevî on yıl boyunca hadis okutmuş, Mü'temen b. Ahmed es-Sâcî, Muhammed b. Tâhir el-Makdisî ve yirmi yıl boyunca kendisinden ayrılmayan müridi Ebü'l-Vakt gibi bazı âlimler ondan hadis rivayet etmiştir (Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 504).

Arap dili ve edebiyatı alanında da bilgi sahibi olan Herevî'nin en önemli yönlerinden biri müfessirliğidir. Hayatının büyük bir kısmını tefsirle meşgul olarak geçirmiş, seçkin öğrencilerin katıldığı derslerde Kur'ân-ı Kerîm'i birkaç defa tefsir etmiş, bu konuda bilgisi ve tecrübesi arttıkça tefsir metodunda zaman zaman değişiklikler yapmıştır. Başlangıçta Kur'an'ı tefsir ederken daha önce yazılmış 100'-den fazla tefsirden de faydalanmakla birlikte geniş ölçüde hadislere ve İslâm öncesi Arap şiirine dayanıyordu. Kendisine bir âyetin tefsirinin sorulması üzerine o âyetle ilgili olarak Câhiliye dönemi şairlerinden 400 beyit okuduğu rivayet edilir. Fakat daha sonra tefsirde takip ettiği usulü değiştirerek tasavvufî tefsire yönelmiştir. Allah sevgisinden bahseden bir âyeti (el-Bakara 2/165) yorumlamak için uzun bir zaman harcamış, Enbiyâ sûresinin 101. âyetinin tefsiri için 360 toplantı düzenlemişti. Ancak bu alandaki derslerinin öğrencileri tarafından derlenmesinden meydana gelen tefsiri günümüze ulaşmamıştır. Reşîdüddîn-i Meybüdî (ö. 520/1126) Herevî'nin bu tefsirini okuduğunu, fakat özet halinde yazılan eserin anlaşılması zor olduğundan onu şerhettiğini söyler. Meybüdî'nin eseri *Keşfü'l-esrâr ve ʿUddetü'l-ebrâr Maʿrûf be Tefsîr-i Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî* adıyla Ali Asgar Hikmet tarafından neşredilmiş (I-X, Tahran 1331-1339 hş./1952-1960, 1371 hş. 5. bs.), Habîbullah Âmûzgâr da bu eseri *Tefsîr-i Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî* adıyla özetleyerek yayımlamıştır (I-II, yer yok 1970). *Keşfü'l-esrâr* Meybüdî'nin telifi olmakla birlikte ihtiva ettiği temel fikirlerin Herevî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususu genellikle, "Pîr-i tarîkat dedi ki" ifadesiyle eserin müellifi de belirtmektedir. Herevî hâfızasına çok güvendiği ve her şeyden önce inançlarını yaymayı amaç edindiği için bildiklerini ve düşündüklerini kaydetmeye fazla önem vermemiş, olağan üstü hitabet kabiliyetiyle onları şifahî olarak anlatmayı tercih etmiştir. Bu sebeple eserlerinin büyük bir kısmı, anlattıklarının başkaları tarafından tesbit edilmesiyle meydana gelmiştir. Dolayısıyla muhtelif kimseler tarafından ayrı ayrı tesbit edilen bu eserler arasında büyük ölçüde nüsha farkları bulunmaktadır. Arapça ve Farsça'yı aynı derecede bilen Herevî'nin eserlerinde konuları ne olursa olsun edebî bir zevkin mevcut olduğu görülmektedir. Herevî, Arap edebiyatında daha önce başlayan kafiyeli (müseccaʿ) nesri Fars edebiyatına uygulayanların başında yer almaktadır.

Eserleri. A) Tasavvuf. 1. *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye.** Herevî, Sülemî'nin aynı adı ta-

şıyan Arapça eserini sohbet meclislerinde bazı ilâve ve kısaltmalarla Farsça'ya tercüme etmiş, eser, bu tercümelerin müridleri tarafından not edilmesiyle meydana getirilmiştir. Sülemî'den sonra yaşayan ünlü sûfîleri, özellikle kendi şeyhlerini ve görüştüğü sûfîleri de eserine alan Herevî ayrıca çeşitli konularla ilgili görüşlerini de zikretmiştir. *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye* Abdülhay Habîbî (Kâbil 1341 hş.; Tahran 1362 hş.) ve Muhammed Server Mevlâî (Tahran 1362 hş.) tarafından yayımlanmıştır. **2.** *Ṣad Meydân.* 100 tasavvufî makamdan (meydan, menzil) oluşan eserin her makamı ayrıca üç dereceye ayrılmış, bunlara işaret eden âyet ve hadislere kısaca temas edilmiştir. Herevî Bâyezîd-i Bistâmî, Zünnûn el-Mısrî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Kettânî gibi sûfîlerin Allah ile sâlik arasında bir makamın bulunduğunu ifade ettiklerini, bütün bu makamları kapsayan muhabbetin de dürüstlük, mertlik ve fenâ olmak üzere üç derecesi olduğunu söyler. Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn*'in telifine temel oluşturan *Ṣad Meydân*'ın metnini ilk olarak Serge Laugier de Beaurecueil bir inceleme ile birlikte yayımlamış *"Une ébauche persane des 'Manāzil as-sā'irīn': Le Kitāb-è Ṣad Maydān de ʿAbdallāh Anṣārī"* (*AIsl.*, II, Cairo 1954, s. 1-90), daha sonra Abdülhay Habîbî tarafından *Ṣad Meydân ez Âmâlî Şeyḫülislâm Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî Herevî* adıyla neşredilmiştir (Kâbil 1962). Eseri Münîr Ahmed *Hundred Fields Between Man and God* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (Lahor 1983). *Ṣad Meydân*'ın Serge Laugier de Beaurecueil tarafından yapılan Fransızca tercümesi, Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* ve *ʿİlelü'l-maḳāmât*'ının Fransızca tercümelerini ihtiva eden *Chemin de Dieu* (Paris 1988) adlı kitabın içinde de yer almaktadır. **3.** ***Menâzilü's-sâ'irîn****. Müellifin *Ṣad Meydân*'dan yirmi yedi yıl sonra müridlerine dikte ettiği eserde sâlikin seyrü sülûk sırasında katetmesi gereken makamlar anlatılmaktadır. Eserin Arapça metni, Beaurecueil tarafından inceleme ve Fransızca tercümesiyle birlikte *Les étapes des itinérants vers Dieu* (*Manāzil al-Sā'irīn*) adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1962). A. G. Revân Ferhâdî kitabın orijinal metnini ve Farsça tercümesini, Herevî'nin *ʿİlelü'l-maḳāmât* ve *Ṣad Meydân* adlı eserleriyle karşılaştırıp diğer eserlerinden yaptığı ilâvelerle şerhederek *Menâzilü's-sâ'irîn: Metn-i ʿArabî bâ Muḳāyese bâ Metn-i ʿİlelü'l-maḳāmât ve Ṣad Meydân Tercüme-i Derî-yi Menâzilü's-sâ'irîn ve ʿİlelü'l-maḳāmât ve Şerḥ-i Kitâb ez-Rûy-i Âsâr-ı Pîr-i Herât* adıyla neşretmiştir (Kâbil 1961; Tahran 1982). Eserin Arapça, Farsça ve Türkçe birçok tercüme ve şerhi vardır. **4.** *ʿİlelü'l-maḳāmât.* *Menâzilü's-sâ'irîn*'de geçen bir meseleyi açıklamak üzere kaleme alınan eserde Herevî tevekkül, sabır, hüzün, havf, recâ, şükür, muhabbet gibi bazı tasavvufî makamları halk ve havas seviyesinde iki aşamalı olarak ele almış, bu ikisi arasındaki farkları belirtmiştir. Eser Beaurecueil tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Mélanges Louis Massignon I*, Damascus 1956, s. 153-171). Bu tercüme, Herevî'nin üç eserinin tercümelerini ihtiva eden *Chemin de Dieu* (Paris 1988) adlı kitapta da yer almaktadır. **5.** *Münâcât.* Herevî'nin dua ve münâcâtları, *Keşfü'l-esrâr* ve *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye* gibi eserlerden derlenerek çeşitli adlar altında yayımlanmıştır. Son derece samimi bir coşkunun ve dinî heyecanın tezahürleri olan bu metinler daha sonra gelişen tasavvuf edebiyatı için örnek teşkil etmiş, Senâî, Attâr, Mevlânâ ve Câmî gibi sûfîler bu münâcâtlardan etkilenmiştir. Münâcâtların ihtiva ettiği fikirlerle Harakānî ve Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'ın tasavvuf anlayışları arasında büyük benzerlik vardır. Herevî'nin münâcâtları Türk şairleri üzerinde de etkili olmuştur (Ali Milânî, "Te'sîr-i Ḫâce ʿAbdullâh-ı Enṣârî ber Edebiyyât-ı Ṣûfiyâne-i Türkî", *Âşinâ*, I [1995], s. 15-20). İlk olarak 1924 yılında Berlin'de yayımlanan münâcâtların (nşr. Şirket-i Mahdûdeh-i Kâviyânî) İran'da çeşitli tarihlerde birçok baskısı yapılmıştır. En son ve en geniş neşirleri ise Muhammed Âsaf Fikret (Kâbil 1335/1976), Hâmid Rabbânî (Tahran 1361 hş.) ve Sebzali Alîpenâh (Tahran 1989) tarafından gerçekleştirilmiştir. Münâcâtları Sir Jogendra Sing *The Invocations of Shaikh Abdullāh Ansārī* (London 1939), L. Morris ve R. Sarfeh *Munājāt: the Intimate Prayers of Khwājah 'Abd Allāh Ansārī* (New York 1975), Wheeler M. Thackston *Kwāja Abdullāh Ansāri: Intimate Conversations* (New York 1978) adlarıyla İngilizce'ye çevirmişlerdir. **6.** *Muḫtaṣar fî âdâbi'ṣ-ṣûfiyye.* Sûfîlerin hırka giyme, yeme içme, semâ gibi konularda uymaları gereken kuralları anlatan eser Beaurecueil tarafından "Un opuscule de Khawāja 'Abdallāh Ansārī concernant les bienséances de soufis" adıyla yayımlanmıştır (*BIFAO*, LIX [1960], s. 203-228). **7.** *Kenzü's-sâlikîn.* Akıl-aşk, gece-gündüz gibi karşıt kavramların birbirine üstünlükleri konusunda münazara tarzında yazılan eserin adı bazı yazma nüshalarında *Zâdü'l-ʿârifîn* olarak kaydedilmiştir. Eserin mukaddimesiyle "ʿAḳl u ʿIşḳ", "Münâẓara-i Şeb u Rûz", "Każâ vü Ḳader", "Fażîlet-i Şeb" adlı bölümlerini Tahsin Yazıcı bir inceleme yazısıyla birlikte yayımlamıştır (*ŞM*, I [1956], s. 59-70; III [1959], s. 25-49; IV [1961], s. 87-96; V [1963], s. 131-144). *Kenzü's-sâlikîn*'in "Şeb u Rûz" başlıklı bölümü bazı kısaltma ve ilâvelerle birlikte Fasîh Ahmed Dede tarafından (nşr. Muhammed Lebîb, İstanbul 1278), eserden alınan bazı parçalar ise *Mebâliğu'l-hikem* adıyla şair Nevres tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (nşr. Ebüzziyâ Tevfik, İstanbul 1302). Nevres, eseri Herevî'nin *Ey Dervîş* adlı kitabından tercüme ettiğini söylüyorsa da çeviri, başta *Kenzü's-sâlikîn* olmak üzere Herevî'nin diğer eserlerinden derlenerek meydana getirilmiştir. Nevres'in Herevî'yi eski Nakşibendiyye meşâyihinden göstermesi de (s. 15) doğru değildir. *Kenzü's-sâlikîn*, *Resâ'il* içinde (aş. bk.) ve ayrıca *Zâdü'l-ʿârifîn* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1974). **8.** *Maḳālât fi'l-mevʿiẓa li-Niẓâmilmülk.* E. Berthels tarafından yayımlanan risâle (*Bulletin de l'Académie des Sciences des l'URSS*, 1926, XX, 1139-1150), Berthels'in *Taṣavvuf ve Edebiyyât-ı Taṣavvuf* (trc. Sîrûş İzdî, Tahran 1354 hş.) adlı eserinde de yer almaktadır (s. 399-411). **9.** *Risâle-i Mufâṣṣala ber Fuṣûl-i Çihl ü Dû der Taṣavvuf.* Kırk iki bölümden meydana gelen eserde çeşitli tasavvufî meseleler açıklandıktan sonra her bir mesele için bir velînin hayatı örnek olarak anlatılmıştır. Risâlenin bilinen yegâne nüshası Murad Molla Kütüphanesi'ndedir (nr. 1760, vr. 1b-160b). **10.** *Rubâʿiyyât.* Câmî, Herevî'nin 6000'den fazla Arapça şiiri olduğunu söyler (*Nefeḥât*, s. 371); ancak bu şiirlerin pek azı günümüze kadar gelebilmiştir. Kâtib Çelebi, onun üç adet Farsça divanı olduğunu kaydetmekteyse de bunların hiçbi-

Hâce Abdullah Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserinin zahriyesi (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2101)

ri günümüze ulaşmamıştır. Herevî'nin çeşitli eserlerde yer alan rubâîleri Mahmûd Müdebbirî tarafından derlenerek yayımlanmıştır (Tahran 1361 hş.).

Herevî'nin *Dil ü Cân* (*Su'âl-i Dil ez Cân*), *Kenzü's-sâlikîn, Vâridât, Ḳalendernâme, Heft Ḥisâr, Meḳūlât, Maḥabbetnâme* ve *İlâhînâme* adlı risâleleri Sultan Hüseyin Tâbende Gunâbâdî tarafından *Resâ'il-i Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1319 hş./1940). Risâleleri daha sonra Vahîd-i Destgirdî *Resâ'il-i Câmiʿ-i ʿÂrif-i Ḳarn-ı Çehârum-i Hicrî Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî* (Tahran 1347 hş./1968), Muhammed Şirvânî de *Res'âil-i Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî* (Tahran 1352 hş.) adlarıyla neşretmişlerdir. M. Cevâd Şerîat'ın *Süḫanân-ı Pîr-i Herât* adlı derlemesinde (Tahran 2536/1977, 1365 hş.) *Dil ü Cân, Vâridât, İlâhînâme, Ḳalendernâme* ve *Perde-yi Ḥicâb* (*Meḳūlât*) adlı risâlelerin yanı sıra Herevî'nin *Keşfü'l-esrâr*'daki sözlerinin derlenmesinden meydana gelen "Menḳūlât-ı Meybüdî" adlı bir metin de yer almaktadır.

B) Kelâm. 1. ***Zemmü'l-kelâm**** *ve ehlih*. Herevî'nin Selef yolunu ve sünneti yüceltmek, re'y ve kıyas yöntemleriyle kelâm ilmini ve bid'atçılığı kötülemek için kaleme aldığı eser Semîh Dugaym tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1994). **2.** *Kitâbü'l-Erbaʿîn fî delâ'ili't-tevḥîd*. Herevî, Allah'a nisbet edilen isim, fiil ve sıfatlarla ilgili kırk hadisi senedleriyle birlikte kaydettiği bu eserinde daha önce aynı konularda görüş bildiren âlimlerin fikirlerini aktarmakla yetinmiş, kendisi bir yorum yapmamıştır. Eser Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fukayhî tarafından yayımlanmıştır (yer yok, 1404/1984).

Herevî'nin *Zemmü'l-kelâm*'da zikrettiği *Menâḳıbü Aḥmed b. Ḥanbel, Tekfîrü'l-Cehmiyye, Kitâbü'l-Ḳaderiyye, Kitâbü'l-Fârûḳ fi'ṣ-ṣıfât, Kitâbü'l-Ḳavâʿid* ve *Menâḳıbü ehli'l-eşer* adlı eserleriyle kaynaklarda yer alan *el-Erbaʿûn fi'ṣ-ṣıfât* ve *el-Erbaʿûn fi's-sünne* adlı kitapları günümüze ulaşmamıştır. Hellmut Ritter'in Herevî'ye isnat ettiği ("Philologika VIII", *Isl.*, XXII [1935], s. 100), Yûsuf ve Zelîhâ kıssasını anlatan *Enîsü'l-mürîdîn ve şemsü'l-mecâlis* adlı eserin ona aidiyeti tartışmalıdır (R. Levy, *JRAS*, 1929, s. 103-106; Herevî'nin eserlerinin yazma nüshaları için bk. Ritter, aynı makale).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâce Abdullah Herevî, *Kitâbü'l-Erbaʿîn fî delâ'ili't-tevḥîd* (nşr. Ali el-Fukayhî), [baskı yeri yok] 1404/1984, s. 45-91; Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetü'l-ḳaṣr* (nşr. Abdülfettâh M. Hulv), Kahire 1971, II, 888; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳātü'l-Ḥanâbile*, II, 247, 400; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, IX, 44-45; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 168; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtlugil), s. 188-189; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 503-518; a.mlf., *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, III, 1183-1191; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm* (nşr. Fehîm M. Şeltût – M. M. İbrâhim), Kahire 1974, II, 10; Sübkî, *Ṭabaḳāt*, IV, 272-273; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 135; İbn Receb, *ez-Zeyl ʿalâ Ṭabaḳāti'l-Ḥanâbile*, Dımaşk 1951, I, 64-81; Süyûtî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn*, Leiden 1835, s. 25; Câmî, *Nefeḥat*, s. 318, 372; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 369-372; Dâvûdî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn* (nşr. A. Moursinge), I, 249; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, III, 365; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 104ᵃ; III, vr. 247ᵇ-252ᵃ; Fikrî Selçûkî, *Gâzurgâh*, Kabil 1341, s. 10-12; *Nühsadümîn-i Sâl-i Vefât-ı Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî-yi Herevî*, Kâbil 1962; S. de Laugier Beaurecueil, *Khwādja ʿAbdullāh Ansāri: 396-481h./1006-1089, Mystique hanbalite*, Beyrut 1965; *a.e.: Sergüzeşt-i Pîr-i Herât* (trc. A. G. Revân Ferhâdî), Tahran 1360 hş./1981; a.mlf., "Les références bibliques de l'itinéraire spirituel chez Abdullah Ansari", *MIDEO*, I (1954), s. 9-38; a.mlf., "La place prochain dans la vie spirituelle d'après Abdallah Ansari", *a.e.*, II (1955), s. 5-70; a.mlf., "Ansariyyat", *a.e.*, II (1955), s. 313-320; a.mlf., "Esquisse d'un biographie de Khawaja Abdullah Ansari", *a.e.*, IV (1957), s. 95-140; V (1958), s. 47-119; a.mlf., "La neuvième centenaire de la mort d'Ansari", *a.e.*, VII (1963), s. 218-229; a.mlf., "Le millenaire lunaire de la naissance de Khawaja ʿAbdullah Ansari Harawi", *a.e.*, XIII (1977), s. 305-314; a.mlf., "Anṣārī", *EI²* (İng.), I, 515-516; a.mlf., "ʿAbdallāh al-Anṣārī", *EIr.*, I, 187-190; Abdülkâdir Mahmûd, *el-Felsefetü'ṣ-ṣûfiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1966; M. Saîd Abdülmecîd el-Efgânî, *ʿAbdullāh el-Enṣârî el-Herevî: Mebâdi'ühû ve ârâ'ühü'l-kelâmiyye ve'r-rûḥiyye*, Kahire 1968; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 924-927; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 89-90; Beşîr Herevî – Ali Asgar, *Maḳāmât-ı Ḫâce ʿAbdullāh Enṣârî*, Kâbil 1976; Safâ, *Edebiyyât*, II, 882-889, 911-915; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Taṣavvuf-i Îrân*, Tahran 1369 hş., s. 73-80; A. G. Ravan Farhadi, "The Hundred Grounds of ʿAbdullāh Anṣārī (d. 448/1056) of Herāt", *Classical Persian Sufism: From Its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisohn), London 1993, s. 381-399; a.mlf., *Abdullāh Ansāri of Herat*, London 1996; W. Ivanow, "Tabaqat of Ansari in old Language of Herat", *JRAS* (1923), s. 1-34, 337-382; R. Levy, "A Prose Version of Yusuf and Zulaikha Legend, Ascribed to Pir-i Ansār of Harat", *a.e.* (1929), s. 103-106; H. Ritter, "Philologika, VIII", *Isl.*, XXII (1935), s. 89-101; A. J. Arberry, "Jami's Biography of Ansari", *IQ*, VII/3-4 (1963), s. 57-82; Ahmed Ateş, "ʿAbdallāh al-Anṣārī'nin Kitāb Ḍamm al-Kalām wa Ahlih Adlı Eseri", *ŞM*, V (1965), s. 45-50; a.mlf., "Abdallah al-Ansari'nin Ölümünün 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kabul ve Herat'ta Yapılan Anma Töreni", *a.e.*, V (1965), s. 191-194; A. S. Bazmee Ansari, "Khwaja Abd Allah al-Ansari al-Harawi", *HI*, V/3 (1982), s. 31-52; Mürsel Öztürk, "Hâce Abdullah Ensârî'nin Tasavvufi Görüşleri", *2DTCF Ortadoğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, V, Ankara 1992, s. 21-32.

TAHSİN YAZICI – SÜLEYMAN ULUDAĞ

HEREVÎ, Muhammed b. Atâullah
(محمد بن عطاءالله الهروى)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Atâillâh b. Muhammed el-Herevî er-Râzî (ö. 829/1426)

Şâfiî fakihi.

Aslen Reyli olup 767'de (1365) Herat'ta doğdu. Fahreddin er-Râzî'nin soyundan geldiğini ileri sürmekle birlikte bu iddia tartışmalıdır (Sehâvî, VIII, 151). İlk tahsilini memleketinde yaptı. Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve diğer bazı âlimlerden ders aldı. Timur ile görüştü; önceleri onun saygı ve takdirine mazhar olmuşken daha sonra araları bozuldu. Bunun üzerine Anadolu'ya, ardından da Kudüs'e gitti (814/1411). Herevî, Hanefî mezhebine mensupken o bölgede Şâfiîler'in yönetimdeki nüfuzunu görünce bu mezhebe geçti (Ebü'l-Yümn el-Uleymî, II, 111). Burada şöhretinin duyulması üzerine Şam ve Kudüs bölgesi nâibi Emîr Nevrûz tarafından Salâhiyye Medresesi'ne hoca tayin edildi (815/1412). Nevrûz'un öldürülmesinden sonra da Memlük Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed el-Mahmûdî onu bu görevde bıraktı. 818'de (1415) Kahire'ye giden Herevî'ye Sultan Müeyyed büyük ilgi gösterdi. Ancak Herevî, hadis bilgisini denemek için sultanın kurduğu âlimler meclisinde başarılı olamayınca Kudüs'e dönerek Salâhiyye'deki görevine devam etti; bunun yanında Kudüs ve Halîl bölgesi nâzırlığı görevini de yürüttü.

Sultan Müeyyed, Mısır Kādılkudâtı Abdurrahman b. Ömer el-Bulkīnî'yi azlederek yerine Herevî'yi getirdiyse de (821/1418) daha sonra Herevî yine Kudüs'teki müderrislik görevine döndü (823/1420). Müeyyed'in ölümünün ardından tekrar Kahire'ye geldi ve Cemâleddin Yûsuf el-Kerekî'nin yerine el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın sır emîni ve kâtibi oldu (827/1424). Üç ay sonra bu görevden alınan Herevî, aynı yılın sonlarına doğru İbn Hacer el-Askalânî'nin yerine Şâfiî kādılkudâtlığına getirildi. Ertesi yıl receb ayında (Haziran 1425) İbn Hacer tekrar kādılkudât olurken Herevî Salâhiyye Medresesi'ne geri döndü. 19 Zilhicce 829'da (22 Ekim 1426) Kudüs'te vefat eden Herevî zâhid Ömer el-Belhî'nin kabrinin yakınına defnedildi.

Herevî, Kudüs'te bulunduğu sırada bir medrese yapımını başlattıysa da bitiremedi. Kādî Abdülbâsıt b. Halîl ed-Dımaş-